

Yunus Emre ve Şeyhî'nin Şiir Dili Üzerine Art Zamanlı Dil İncelemesi: Her İki Şairde Terkip Kullanımı

A Diachronic Linguistic Analysis of Yunus Emre's Poetic Language With That of His Sheikh: Their Use of Poetic Composition

Handan BELLİ¹

¹İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Malatya, Türkiye

ORCID: H.B. 0000-0002-7732-7912

ÖZ

Dillerin zamana ve mekâna göre farklılıklar göstermesi onların da insanlar gibi yaşayan gelişen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dönemin sosyal ve kültürel şartları göz önüne alınarak dilin art zamanlı ve eş zamanlı değişimleri incelenerek dilin canlı yapısı gözlemlenebilmektedir. Türkçenin art ve eş zamanlı değişkelerini Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde oluşan edebiyat faaliyetleri içinde de gözlemek elzemdir. Bu çalışmada XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başında yaşadığı tahmin edilen Yunus Emre ile XV. yüzyılda yaşamış olan Şeyhî'nin divanlarında kullanmış oldukları terkipler art zamanlı dil incelemesine tabi tutularak dilde ve ifade biçimlerinde mekâna ve zamana bağlı bir değişim olup olmadığı araştırılacaktır. Bu çalışmanın esas amacı ise farklı zaman dilimlerinde yaşamış iki şairin kullandıkları terkipleri tespit etmek ve bu terkiplerin edebî yönünü karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu çalışma sonucunda her iki şairin kullandığı terkipler büyük oranda benzer iken bir şairin Türkçe terkip kullandığı diğer şairin Farsça terkip kullanmayı tercih ettiği, ancak her iki şairin aynı muhayyileyi farklı dil bilgisi kurallarıyla anlattıklarını göstermektedir. Bu bildirinin çalışma alanını farklı zaman dilimlerinde yaşamış şairlerin kullandıkları terkipler ve bu terkiplerin edebî yönü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Şeyhî, Tekke şiiri, Klasik şiir, Terkip

ABSTRACT

The fact that languages differ according to time and place shows that they have a living and developing structure like humans. Considering the social and cultural conditions of the period, the diachronic and simultaneous changes of the language can be examined and the living structure of the language can be observed. It is essential to observe the diachronic and simultaneous variants of Turkish in the literary activities that took place under the domination of the Ottoman Empire. For this purpose, in this study XIII. the end of the century and the XIV. Yunus Emre, who

Başvuru/Submitted: 20.05.2021 **Kabul/Accepted:** 25.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Handan BELLİ (Dr. Öğr. Üyesi), İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Malatya, Türkiye, E-posta: handan.belli@inonu.edu.tr

Atıf/Citation: Belli, H. (2022). Yunus Emre ve Şeyhî'nin şiir dili üzerine art zamanlı dil incelemesi: her iki şairde terkip kullanımı. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 227-240).

<https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.018>

is estimated to have lived at the beginning of the century, and XV. The compositions used in the divans of Şeyhî, who lived in the 19th century, will be subjected to diachronic language analysis and it will be investigated whether there is a change in language and expression forms depending on space and time. The main purpose of this study is to determine the compositions used by two poets who lived in different time periods and to examine the literary aspects of these compositions comparatively. As a result of this study, it is seen that while the compositions used by both poets are largely similar, one poet uses Turkish and the other poet prefers to use Persian, but both poets describe the same imagination with different grammatical rules. The study area of this paper is the compositions used by poets who lived in different time periods and the literary aspect of these compositions.

Keywords: Yunus Emre, Şeyhî, Dervish lodge, Divan poetry, Poetic composition

Giriş

Dilbilim incelemeleri Saussure ile birlikte eş zamanlı ve art zamanlı dil incelemeleri şeklinde iki çalışma alanına ayrılmıştır. Dilin belli bir dönemdeki durumunu eş zamanlı incelemelerle tarih sürecindeki değişme ve gelişimini ise art zamanlı incelemelerle görmek mümkündür. Birincisi, art zamanlı dilbilimi (diachroniclinguistic), ikincisi eş zamanlı dilbilimi (synchroniclinguistics)dir. “Eş zamanlı inceleme dil birimlerini belli bir devirdeki şekli, yani F. de Saussure’ün terminolojisiyle ‘aynı zamanın bilgisine’ ilgisi açısından incelerken; art zamanlı yöntem farklı dönemde, birbiri ardı sıra gelen dizge, yani veya dildeki birimlerin farklı zamanlardaki ‘dizge bilgisi’ olarak inceler. Eş zamanlı yöntemle bir dönemdeki dil birimleri arasındaki ilişki değerlendirilirken; art zamanlı yöntemle zaman içindeki değişmeler ele alınır.” (Ahanov, 2013, s. 70). “Saussure, eşzamanlılık ve art zamanlılık arasındaki ilişkiyi birbirini kesen iki eksen ile açıklar. Saussure, eşzamanlı inceleme yöntemine ağırlık verse de iki eksenin kesişmesi ile eşzamanlılık ve artzamanlılığın birbirine bağımlı olduğuna işaret etmekte ve bunu ‘dil bugününün bir kurumu, ancak geçmişin bir ürünüdür’ sözüyle belirtmektedir” (Toklu, 2015, s. 22).

Dilbilim, ses bilimi, biçim bilimi, söz dizimi, söz bilimi, anlam bilimi, sözlük bilimi, ad bilimi, lehçe bilimi, köken bilimi olmak üzere alt dallara ayrılmıştır. Edebi metinlerde de dilbilimin bu alt dallarından yararlanılarak dil incelemeleri yapılmaktadır. Türk dili üzerine yapılmış olan ilk sözlük çalışmalarına bakıldığında bu çalışmaların XI. yüzyıla kadar gitmesi Türk dilinde dilbilim çalışmalarının oldukça erken bir dönemde başladığını göstermektedir. Karahanlı Türkçesi ile yazılmış *Dîvânu Lüğâti’t-Türk*, Türk dilinin ses, yapı ve söz varlığı özelliklerini ortaya koymaktadır. Daha sonra Çağatay Türkçesi ile yazılmış *Muhâkemetü’l-Lugâteyn* adlı sözlükte Ali Şîr Nevâî’nin ad bilim ve anlam bilim incelemesi yaptığı görülmektedir. Bu anlamda Karahanlı Türkçesiyle başlayıp, Osmanlı Türkçesi ve günümüzde ise Türkiye Türkçesiyle önemli ad bilim, anlam bilim, ses bilim çalışmaları hazırlanmıştır (Aksan, 2004, s. 366).

Klasik Türk edebiyatında dilbilim çalışmaları günümüze kadar klasik şerh usulünün etkisiyle anlam bilim, yapısal dil bilim ve söz dizim incelemeleri yönünde yapılmıştır. “Doğu, Batı’dan şerh veya metin yorumlama yöntemleri bakımından çok daha fazla tecrübeli ve profesyoneldi. Özellikle Kur’an tefsirleri, metin yorumlama tekniklerini fazlasıyla geliştirmiştir. Yüzyıllar boyunca kutsal kitap yorumlanmaya çalışılmış, bu alanda birçok ekoller ve akımlar doğmuştur. Bunun dışında klâsik edebiyatta şerhler önemli bir yer tutar. Bugün Batı’da metin şerhi noktasında gelinen en son noktaya, Doğu daha 13. yüzyılda ulaşmış idi. Özellikle Mevlana’nın metin yorumlama üzerine söylemleri, sanki bugün, Anlatı Bilimi’ni özetler gibidir. Ancak eski ile yeni kültürel ortam arasındaki uçurum ve eski şerh metotlarının gün yüzüne çıkarılmayışı, bugün edebiyat araştırmacılarını Batı’dan gelen tekniklere bağımlı kılmıştır” (Üst, 2014, s. 129). Klasik Türk edebiyatı alanında yazılmış metinlerde anlam bilim veya ad bilim incelemeleri yanında bu metinlerdeki edebi dile eş zamanlı ve art zamanlı dil incelemeleri ile bakılması gerekliliği doğmuştur.

2. Yunus Emre ve Şeyhî’nin Şiirlerinde Terkip Kullanımı

XIII. yüzyılda Anadolu coğrafyasına Anadolu Selçuklular hâkimken yüzyıl ortalarına doğru siyasi ve sosyal hayatta birçok baskıyla karşılaşmış Selçukluların hâkimiyet alanı sarsılmıştır. Bu yüzyılda siyasi ve sosyal sıkıntılar içerisinde halkı manevi anlamda ayakta tutan yapının

ise tekkeler ve dergâhlar olduğu görülmüştür. Yaşanan Moğol istilası sonucunda halktan alınan ağır vergiler halkı ümitsizliğe ve maddi olarak da fakirliğe itmiştir. Siyasal ve sosyal değişimler XIII. yüzyılın edebî faaliyetlerini de etkilemiştir. Bu yüzyılda edebî faaliyetler, daha çok halkı içinde buldukları ümitsizlikten çıkarmak onlara öte dünyayı göstermek, durumlarının ve dünyanın geçiciliğini anlatmak üzerine olmuştur. Bu amaç doğrultusunda şairlerini kaleme alan Mevlâna, Sultan Veled, Yunus Emre yüzyılın öne çıkan edip ve şairlerindedir.

XV. yüzyılda Anadolu'da siyasi birliğin kurulduğu bir dönemdir. Osmanlı beyliğinin birçok beyliği kendi idaresine katması, Karamanoğulları ve Candaroğulları dışında beyliklerin bu dönemde dağılması devlet işlerinde bir birliğin kısmen sağlanmış olduğunu göstermektedir. XV. yüzyılda Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok kültür merkezi kurulmakla birlikte bu dönemde en önemli kültür merkezi İstanbul'dur. Devrin şairlerinin yetiştiği önemli yerler, kültür merkezleri ve medreselerdir (Saraç, 2008, s. 36-37). XV. yüzyılda oluşturulan bu kültür merkezlerindeki edebi faaliyetlerin etkisiyle ve medreselerin kurulmasıyla birlikte dil alanında Arap ve Acem kültürünün etkisi bir hayli artmıştır. Bu dönemde nesir alanında süslü nesrin ilk örneklerinin verildiği görülmüştür. Toplumun dil bilincinde "Sosyal ilişkiler, dil bilimsel ve dil değişimlerinin kabul edilip edilmemesinde etkili olur. Örneğin, özellikle sözcüklerin kabulü, toplumun büyük karışıklıklar yaşadığı dönemlerde, sakin dönemlerden daha kolay olur" (Akay, 2007, s. 6). XV. yüzyıl toplum olarak büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olması dolayısıyla dilde büyük değişiklikler bu dönemde meydana gelmiştir. XV. yüzyılda yeni bir devletin kurulması ve bu devletle birlikte dil ve kültürün oluşmaya başlaması edebî faaliyetlere de yansıyan önemli olaylardır. Edebî dildeki bu değişimler göz önüne alınarak art zamanlı dil incelemesi için XIII.-XIV. ve XV. yüzyıllar seçilmiştir. Art zamanlı dil incelenmesinin bir bildiri boyutunu aşmaması için inceleme şair ve şiir bazında sınırlandırılmıştır. Edebî dil incelemesinde Yunus Emre ve Şeyhî'nin seçilmesinde her iki şairin ortak yönü olan bir müride intisap etmeleri ve üslup olarak birbirlerine yakın olmaları etkili olmuştur. Farklı mekânda ve zaman diliminde yaşayan bu şairlerin divanlarından sistematik örnekleme yöntemiyle 1'den başlamak kaydıyla 10'un katları olan 5 gazel seçilmiş ve bu gazellerdeki Türkçe, Arapça ve Farsça terkipler tablolar oluşturularak karşılaştırılmıştır. Her iki şairde terkiplerle yapılmış benzetmeler karşılaştırılırken şairlerin divanlarının tamamına bakılmıştır.

XIII. yüzyılın sonu XIV. başında yaşadığı tahmin edilen Yunus Emre, dil, düşünce ve tasavvuf konusunda her daim sadelikten yana olmuştur. Dilini halkın günlük hayatta kullanmış olduğu kelimelerden oluşturmuş, düşünce dünyasını Allah sevgisi ve ihlas üzerine oturtmuş ve tasavvufun en karmaşık öğretilerini bile en sade haliyle şiirlerinde işlemeyi başarmıştır. Anadolu'da bu üç özelliği sebebiyle çok sevilen Yunus Emre'nin şiirleri sözlü kültür içinde yayılmış, ona ait olan şiirler bir araya getirilerek onun adını taşıyan bir divan oluşturulmuştur.

Art zamanlı dil incelemesi için seçilen şairlerden bir diğeri ise Şeyhî'dir. XV. yüzyılın ilk büyük divan şairi olan Şeyhî, Kütahya'da doğduğu ve Germiyanogulları Beyliğinin başkenti olan Kütahya'da devlet ricâliyle ve Osmanlı devlet adamlarıyla yakın temasları olduğu bilinmektedir. Asıl ismi Yusuf Sinaneddin olan Şeyhî'nin bu mahlası almasında onun Hacı Bayram Veli'ye intisap etmesinin etkili olduğu tahmin edilmektedir. Bir dönem Hacı Bayram Veli'nin öğrencisi olduğu düşünülen Şeyhî'nin tahsilinin ilk devresini Kütahya'da tamamladığı, daha sonra ilim ve irfan öğrenmek için İran'a gittiği bilinmektedir. Şeyhî, İran'dan tıp, tasavvuf ve

edebiyat alanında bilgiler edinmiştir. XV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan, Kütahya’da açmış olduğu attar dükkânında eczacılık ve hekimlik yapan Şeyhî’nin hem halk ile hem de saray ile yakın teması olduğu tahmin edilmektedir. Şeyhî, 1429 yılında Kütahya’da vefat etmiştir. Şeyhî, tahsilinin bir bölümünü İran’da yaptığı sırada Fars şiirini yakından tanımıştır (Kabaklı, 2008, s. 54; Pekolcay, 2002, ss. 193-200; Saraç, 2008, s. 38).

Her iki şairin tekkeye ve tasavvuf şiirine yakınlığına rağmen Yunus Emre’nin tekke şairi Şeyhî’nin ise divan şairi olarak adlandırılmasında kullandıkları terkiplerin ne oranda etkili olduğu çalışmanın araştırma konularından biridir. Yunus Emre’nin mecmualarda ve cönklerde yer alan şiirlerinde kendisine ait olmayan şiirlerin tespiti için eş zamanlı dil incelemesine tabi tutulması elzemdir. Yunus Emre’ye ait olan şiirler ile “Yunus’undur” denilerek ona atfedilen şiirlerin ayrılması güç olsa da eşzamanlı ve artzamanlı dil incelemeleriyle ayırt edilebilmesi mümkündür. Her iki şairin şiirleri üzerinde yapılan art zamanlı dil incelemesi ile Yunus Emre ve Şeyhî’nin edebî dili kullanmada ve tasavvufi duyuş ve düşünüşte ortak ve ayrı yanlarının ortaya konulabilmesi mümkündür. Bu amaç doğrultusunda öncelikle iki şairin beş şiirinde terkip kullanımlarına bakılmıştır:

Tablo 1.

Yunus Emre ve Şeyhî’nin -Beş Şiirinde/Gazelinde-Terkip Kullanımı

Yunus Emre	Şeyhî
Tanrı’nun uçmağın (1/4)	Ayağı tozına (G1/1)
‘ışk eri (1/5)	Bedri nûrına (G ½)
Yüz bin Ferhâd (1/6)	Yüzi nûriyla (G ½)
Âb-ı Hayât (1/6)	şemsü’d-duhâ (G ½)
Âb-ı Hayât’un çeşmesi (1/6)	Cân mürği (G1/3)
‘âşıklarun visâli (1/7)	Kara zülfî (G 1/3)
‘âşıklar âhi (1/9)	Câdü gözün (G 1/4)
Sekiz uçmağ (1/9)	hâlât-ı ‘ışka (G 1/5)
‘Işk şarâbın içen cânlar (1/10)	Belâ nûşını (G 1/7)
Yûnus cânı (1/11)	Harâmî gözüne (G 10/2)
Bu derd (10/1)	Emdü güñsüd (G 10/2)
‘ışk agusu (10/1)	Sa’âdetlü ılduzuñ (G 10/3)
Bu rencümi (10/2)	Kâmetüñ hevâsı (G 10/5)
Bu derd (10/2)	hadd-i i’tidâl (G 10/5)
‘Işk odına (10/3)	sacuñ belâsı (G 10/6)
Gökden inen dört kitâbı (10/4)	Cân kuşu (G 10/8)
Miskîn Yûnus (10/5)	Gam hikâyeti (G 10/9)
Dost yüzi (20/1)	mey-i ergavân (G 20/1)
Dost mihrâbı (20/2)	İkitîr-zen (G 20/3)
Biş vakt (20/3)	ritl-i girân (G 20/3)
Biş bölük (20/3)	şeyh-i helâl-hâr (G 20/4)
Dost yüzün (20/5)	Gamzen okı (G 20/5)
bu dem (20/6)	âftâb-ı hüsn (G 20/6)
Erenler nefesi (20/8)	cevr-i cihân (G 20/6)
evvelki dem (20/9)	Bir kıssa (G 20/7)
ol dem (20/9)	serv-i revânuñ (G 30/1)
Bu sâ’at (20/9)	Cân kuşu (G 30/2)
Dost kapusu (20/10)	yüz yıl (G 30/3)
İlâhî devlet (20/10)	Ağzuñ dişüñ hayâli (G 30/4)
Ol kapu (20/11)	la’l hokka (G 30/4)
Ağır yüklerün altında (30/2)	Leyli saçın (G 30/5)
Bu yükleri (30/2)	Mecnûn işin (G 30/5)
Bu yapıları (30/2)	Göñlüm evi (G 30/6)
Bu fers (30/4)	hüsni şerhi (G 30/7)

bu yola (30/5)	fırdevs-i a'lâ (G 40/1)
Merdân-ı Hak (40/1)	dîdâr-ı hüveydâ (G 40/1)
Bu dünyâ (40/1)	Sâye-i tûbî (G 40/2)
Mülk-i bekâ (40/1)	hadd-i nigâr (G 40/5)
meyl-i fenâ (40/1)	Her kişi (G 40/6)
yol eri (40/2)	Bir temâşâ (G 40/6)
her biri (40/2)	yâr eli (G 40/7)
Akar gözi yaşı (40/3)	Bu sevdâ (G 40/7)
bu işe (40/4)	pîr-i harâbât (G 50/1)
Ma'nî şarâbın (40/6)	hayâl-i tevbe (G 50/1)
bu 'ışk (40/7)	fıkr-i salâh (G 50/1)
yüz bin (40/7)	câm-ı müdâm (G 50/2)
Öd ağacı (50/2)	vakf-ı mescid (G 50/4)
Seher yili (50/2)	Cemâlûn âyeti (G 50/5)
bu 'ışk odı (50/3)	kudret eli (G 50/5)
her dem (50/5)	vâ'iz-i şer' (G 50/6)
Bir dem (50/6)	Gözün hayâli (G 50/7)
her dem (50/6)	Her gice (G 50/7)
'Âşıklar meydânı (50/7)	

Yunus Emre ve Şeyhî'nin beş şiirinde kullanılan terkipler karşılaştırıldığında her iki şairin terkip kullanımında dil ve anlam yönünden benzerlikler olduğu görülmüştür. Ancak bu benzerliğin dönemin dil özellikleriyle ve şairin kişisel üslubuyla ilgili olduğu Şeyhî'nin çağdaşı şairlere bakılınca görülebilmektedir. Bu durumun daha net görülebilmesi için XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan diğer iki şairin beş şiirindeki terkip kullanımı tablo ile gösterilmiştir:

Tablo 2.

XV. yüzyılda Avnî ve Adlî'nin -Beş Gazelinde- Terkip Kullanımı

Avnî	Adlî
meh-i 'îd (G 1/1)	Dâr-ı dünya (G 1/1)
ser-i zülfün (G 1/1)	Ğamzen zahmı (G 1/3)
yed-i Mûsâ (G 1/1)	Tîr-i müjgân (G 1/3)
leb-i lâ'lûn (G 1/1)	her lahza (G 1/3)
dem-i 'îsâ (G 1/1)	Pertev-i hüsn (G 1/4)
hüsn-i Hudâ (G 1/2)	Kâtib-i kudret (G 1-4/5)
Mânî-i cihân (G 1/2)	haç-ı reyhan (G 1/5)
çarh-ı muallâ (G 1/3)	her kişi (G 1/6)
bezm-i gamuñ (G 1/4)	Hûn-ı dil (G 1/7)
künbed-i hadrâ (G 1/4)	Kanlu yaşun (G 1/7)
tarz-ı gazel (G 1/5)	merd-i ğarîb (G 10/1)
Ten-i bi-cân (G 10/1)	Kûy-ı dil-ber (G10/2)
Haste-i 'ışk (G 10/1)	hâr ucı (G10/2)
ecel şerbeti (G 10/1)	'andelîb-i dil (G10/3)
dil-i vîrân (G 10/3)	hâr-ı rakîb (G10/3)
genc-i nihân (G 10/3)	dil derdinün dermanı (G10/4)
mahzen-i vîrân (G 10/3)	müjgân-ı zahm (G10/4)
Kûy-i dilber (G 10/4)	câm-ı mey (G10/5)
Zâğ-ı nâ-sâzı (G 10/4)	kaşlaruñ mihrabı (G10/6)
mürg-i hoş-elhân (G 10/4)	ehl-i salât (G10/6)
Gözümde akan yaş (G 20/1)	küfr-i zülfüne (G10/6)
Lebün yadı (G 20/1)	ehl-i salîb (G10/6)
âfet-i cân (G 20/4)	bezm-i ezelde (G10/7)
cân-ı cânân (G 30/1)	câm-ı ğamdan (G10/7)
Şerbet-i lâ'l (G 30/1)	dâğ-ı ğam-ı 'ışkuñ eseri (G 20/1)
dil derdi (G 30/1)	yanmış ciğeri (G 20/1)
Cân bülbülü (G 30/2)	ol eğri (G 20/2)
Bâğ-ı dil (G 30/2)	bu fitnenün (G 20/2)
Bir verd-i handân (G 30/2)	egri Haberi (G 20/2)

dil mülki (G 30/3)	âyet-i hüsnün (G 20/3)
göñül tahtı (G 30/3)	hüccet hafluñı (G 20/3)
Eşk-i çeşmüñi (G 30/4)	ğayret kemeri (G 20/5)
dil-i âşüfte (G 30/4)	dâm-ı ser-i zülfi (G 20/6)
Bir gice (G 30/4)	yüzi nûrı (G 20/7)
Biñ cân (G 30/5)	Ėam gicesi (G 20/7)
Gül yüzüñ rengi (G 40/1)	zarûri seferi (G 20/8)
Dâne-i hâl (G 40/2)	zülfi-pür-sevdâsı (G 30/1)
Hüsnün hırmenin (G 40/2)	şem'-i bezm-ârâsı (G 30/1)
Cân ile dil hâsılı (G 40/2)	şevk-ı ruh u bâlâsı (G 30/2)
meyl-i perî-zâd (G 40/5)	Gül yüziyle (G 30/3)
Göñül mürgi (G 50/1)	Gülsitân-ı hüsn (G 30/3)
Cihân bağın (G 50/1)	kâmet-i ra'nâsı (G 30/3)
serv-i bâlâ (G 50/1)	yârüñ ruh-ı zibâsı (G 30/4)
evsâf-ı âb-ı 'ârız-ı yâr (G 50/2)	Tâze 'âşık (G 30/5)
dil-i pür-cûş (G 50/2)	'ışkumuñ ĖavĖâsı (G 30/5)
tâze divane (G 30/5)	yârüñ kaşı (G 30/6)
gonca-i nâz (G 50/3)	Hayâli hilâlün (G 40/1)
şeb-i gam (G 50/4)	mâh-ı münîr (G 40/2)
Dil-i pervâne-i pür-sûz (G 50/4)	AyaĖuñ tozı (G 40/2)
cûy-i sirişk (G 50/5)	bülbül-i hoş-Ėûy (G 40/3)
	Gülün leğâyifi (G 40/3)
	Bu sûret (G 40/4)
	şeh-i gül (G 40/4)
	her nesi (G 40/4)
	zümre-i 'uşşâk (G 40/5)
	dil-ber-i zibâ (G 50/1)
	meh-çehre güzel (G 50/1)
	Hüsn-i dil-ârâ (G 50/1)
	vuslat demi (G 50/2)
	bu dem (G 50/2)
	hâne-i dil (G 50/2)
	ñül-i emel (G 50/3)
	jeng-i Ėam (G 50/4)
	Dil ayinesin (G 50/4)
	Sâkî lebüñün âb-ı hayatını (G 50/5)
	Mihnet evi (G 50/6)
	dâr-ı cihan (G 50/6)
	medrese-i Ėam (G 50/6)

Yunus Emre'nin incelenen beş şiirinde, 44 Türkçe ve 5 Farsça terkip; Şeyhî'nin incelenen beş şiirinde, 31 Türkçe, 18 Farsça ve 1 Arapça terkip kullandığı görülmüştür. Avnî ve Adlî gibi padişah şairlerin beş şiirindeki terkip kullanımına bakıldığında ise Avnî'nin 35 Farsça, 15 Türkçe terkip; Adlî'nin ise 38 Farsça, 29 Türkçe terkip kullandığı görülmüştür. XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış her iki şairin şiirinde Farsça terkiplerin daha çok kullanıldığı görülmüştür. Sayı bakımından bu kullanımların azlığı şairlerin bireysel üsluplarıyla doğrudan ilgilidir. Bu şairlerin şiirlerinde artan Farsça ve Arapça kelime kullanımının sebepleri arasında dönemin dil tercihlerinin ve okuryazarlık seviyesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu konuda DoĖan Aksan'ın yapmış olduğu dil kullanım istatistiğinin göz önüne alınması gereklidir. "İslami Türk edebiyatının ilk verimlerinde yabancı kelime sayılarının oldukça mahdut olmasına karşılık zaman ilerledikçe durum Türkçe kelimelerin aleyhine işlemeye başlamıştır. Atabetü'l-Hakayık'ta bu oran %20, Yunus Emre'de %13, Âşık Paşa'nın Garibname'sinde %20, Mevlid'de %26, Bâkî'de %65, Nef'î'de %60, Nâbî'de ise %54'dür" (Aksan, 1982, s. 59 akt. Okuyucu, 2010, s. 130).

XV. yüzyılda şiirlerdeki Farsça ve Arapça terkip kullanımındaki artış ile birlikte Farsça ve Arapça yüklemelerin de arttığı görülmüştür. Ancak bu durumun yüzyılın ikinci yarısında gözlemlendiği, Şeyhî'nin kullandığı yüklemelerin çoğunlukla Türkçe olduğu görülmektedir.

Tablo 3.
Yunus Emre ve Şeyhî Divanlarında -İlk Gazelde- Yüklemlerin Kullanımı

Yunus Emre	Şeyhî
Yok (1/1)	Olur (G 1/1)
Sensin (1/1)	Olmaz (G 1/1)
Karar ider (1/2)	Mukâbele ide (G ½)
Pervâzururlar (1/2)	Görine (G ½)
Togan ider (1/3)	Tolaşdı (G 1/3)
Salar (1/3)	Düşdi (G 1/3)
Diyem (1/4)	Ola (G 1/3)
Seve (1/4)	Atar (G ¼)
Kuvvet virür (1/5)	Olur (G ¼)
Yol eyler (1/5)	Dinilmedi (G 1/5)
Almış (1/6)	İbtidâdur (G 1/5)
Kazar (1/6)	İntihâdur (G 1/5)
Yol eyler (1/6)	Geçer (G 1/6)
‘âşıklarunvisâlidür (1/7)	Virir (G 1/6)
Yüridir (1/7)	İrer (G 1/6)
Miskin olur (1/8)	Sunar (G 1/7)
Teslîm olur (1/8)	Ola (G 1/7)
Kül eyler (1/9)	
Kasdider (1/9)	
Bildük (1/10)	
Geçdiler (1/10)	
Gördük (1/10)	
Göçdiler (1/10)	
Uymaz (1/10)	
Tutulmadı (1/11)	
Gider (1/11)	

Klasik Türk edebiyatında dilde yabancı kelime kullanım oranının yüzyıllar ilerledikçe arttığı ancak bu durumun örnek alınan edebî çevre ve şairlerin kişisel üslubu ile yakından ilgili olduğu görülmektedir. Zira saray ve çevresinden uzakta yaşayan Fuzûlî, Kerbelâ topraklarında yaşamış ancak ilim ve şiir alanında kendini yetiştirmiştir. Bâkî'nin ise İstanbul'da doğup büyüdüğü ve medrese eğitimi görmesine rağmen Fuzûlî ile birbirine benzer bir şiir diline sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, şairlerin kullanmış oldukları dilde mekâna göre bir değişimin olduğunu ancak sanıldığı gibi klasik şiirdeki edebî dil üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermektedir. Bu çalışma için seçilen iki şairin farklı yüzyıllarda ve farklı mekânlarda yaşamalarına rağmen ortak özellikleri, her iki şairin tekke ile olan irtibatları ve dillerinin dönemin diline göre sade olmasıdır. “Dil halkın ortak malıdır. Şiir ise, bu ortak mülkiyetin içinden hususi biçimde çıkarılmış hususi bir mülk; genel dil içinde özel bir dildir. Şair, ‘söz’ ile kendine mahsus bir mekân ve yapı oluşturur bu genelin içinde. Dolayısıyla şiir, şiir dili sayesinde halkın malı olmaktan çıkmış ve ancak seçkin bir zümrenin estetik beğenisine seslenen yapay bir şey durumuna gelmiştir” (Akay, 1996, s. 11). Şiir dilini anlamak veya şiir içerisinde kullanılan mecaz sistemini çözebilmek bu yüksek zümre diline hâkim olmayı gerektirmektedir. “Şairlerin icad ettiği şiir dili, şiiri bir sanat eseri haline getiren şeydir. Şiirin sanat tarafı ne kadar ağır basarsa şiir dilinin önemi de o kadar artar. Şiir dili oluşturmak demek, dilin imkânlarını zorlayarak onun bünyesinden yeni teşekküller, yeni kompozisyonlar, yeni cazibe birimleri üretmek; dili, geniş anlamda, yaratıcı biçimde kullanmak demektir. Mesela, Ahmed Haşim’in

‘kurbağa’yı, ‘bülbül-i ab’ olarak göstermesi ya da, 18. yy. şairlerinden Macar asıllı Nicolaus Lenau’nun, bahara dair bir şiirinde ‘tarla kuşları’nı, ‘baharın göğe fırlattığı şarkı fişekleri’ olarak göstermesi gibi. Aslında şiirin bu tarzdaki yeni mecazlarla zenginleşmesi, onu yalınlıktan uzaklaştırmakta, apayrı bir dil haline getirmektedir” (Akay, 1996, s. 12). Klasik Türk şairlerinin mecaz sistemlerini Arapça ve Farsça kelimeler üzerine kurmayı tercih ettiklerini Yunus Emre’nin ise şiirlerinde bu mecaz sistemini Türkçe ile kurduğu görülmektedir:

Benem ol ‘ışk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benüm katremdür zerreler ‘ummân bana (Yunus Emre 12/1)

Benem ol katre ki sahrâlara salmışdı sehâb
Erdi gün pertevi cezb eyledi deryâ bu gece (Şeyhî 148/4)

Yunus Emre’nin şiirlerinin en bilinen özelliği anlaşılmasının kolay olması ancak aynı zamanda sözün ustalıklı seçilmiş olmasıdır. Bu sehl-i mümteni özelliği yanında bu çalışma içerisinde Yunus Emre’nin şiirleri tarandığında Sebki Hindî’de sık kullanılan somutlaştırmaların da terkiplerde kullanıldığı görülmüştür. Örneğin aşağıdaki şiirinde “ ‘ışk odı, kahır kazması, himmet eri, rahmet suyu, hıdmet kapusu, tevbe kapısı, iman tayagı, kanâ‘at bıçağı” gibi somutlaştırma terkipleri, Yunus Emre’nin yaşadığı çağda soyut duyguları ve kavramları somut bir şekilde şiir diliyle ifade edebildiğini göstermektedir. Yunus Emre’nin aşağıdaki şiiri tasavvuftaki kavramları anlatan somutlama terkipleriyle örülüdür.

‘İşkun odı düşdi cânâ eritdi yürek yağını
Kesdi hevâsetün kökin oda yandurdı bâgını

Kazdı kahır kazmasıla cânâ cefâ ocagını
Çaldı nefsumün boynına himmet eri bıçağını

Rahmet suyuyla yudı gönlüm evin ap-arıca
Hıdmet kapusundan ana sundı şükür ayağını

Her kim bizi yerer ise Hak dileğin virsün ana
Urmaklıga kasdidenün düşem öpem ayağını

Kim bize taş atarısı güller nisâr olsun ana
Çırâguma kasdidenün Hak yandursun çırâgını

Miskîn gönlün ‘ışk elinden iki büküldi vücûdı
Tevbe kapusundan sundum ana îmân tayagını

Gel imdi iy miskîn Yunus hevâseti elden bırak
Çalab’um rûzı eyle bize kanâ‘at bıçağını (Yunus Emre 376)

Her iki şairin divanı incelendiğinde soyut kavramların somut kavramlara benzetilerek kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4.
Yunus Emre ve Şeyhî'nin Şiirlerinde Cefâ, Gam, Kahır ile Yapılan Terkiplerin Karşılaştırılması

	YUNUS EMRE	ŞEYHÎ
CEFÂ, GAM, KAHİR	kahır kazması (376/2) kahır evi (137/2)	sevdâ-yı gamı K 9/17
	cefâ ocağı (376/2)	gam gecesi (Terci-i bend 4/I)
	kahır evi (157/2)	gam murgı (Terci-i bend 4/III)
		tîğ-i cefâ (G 116/4)

Bu karşılaştırma tablolarında yer alan terkiplerde dikkat çeken yön ise Yunus Emre ve Şeyhî'de benzeyen, benzetilen ve benzetme yönlerinin benzer olmasıdır.

Tablo 5.
Yunus Emre ve Şeyhî'nin Şiirlerinde Cân ile Yapılan Terkiplerin Karşılaştırılması

	YUNUS EMRE	ŞEYHÎ
CÂN	Cân kuşu (314/4)	Cân murgı (G 2/4)
	Cân kuşu (365/2)	Cân kuşu (G 10/8)
		Cân kuşu (G 30/2)
		Cân kuşu (G 84/4)
		Mahz-ı cân (186/2)

Bu terkiplerin geçtiği şiirler şöyledir:

Gider gönül teşvîşünü
Bezeme hoyrat nakşını
Uçurmadın cân kuşunu
Gel ikrâr it erenlere (Yunus Emre 314/4)

Katreden deryâlar düzen cân kuşu pâ-bendin üzen
Yüz bin deryâları yüzen gel sürelüm bu çağları (Yunus Emre 365/2)

Can murgu kim dolaştı kara zülfü ağına
Müşkil tuzağa düştü aceb ola mı rehâ (Şeyhi G 2/4)

İncelenen divanlarda aynı bağlamda oluşturulan bir diğer terkip ise aşk kavramıyla yapılandır.

Tablo 6.
Yunus Emre ve Şeyhî'nin Şiirlerinde 'İşk ile Yapılan Terkiplerin Karşılaştırılması

	YUNUS EMRE	ŞEYHÎ
'İŞK	'ışk eri (1/5)	hâlât-ı 'ışk (G 1/5)
	'İşk şarâbın içen cânlar (1/10)	Meydân-ı 'aşk (128/4)
	'ışk agusu (10/1)	'Aşk bazârı (K 9/17)
	'İşk odı (10/3), (50/3)	Künc-i dil ü cân-ı gevher-i 'aşk (Terkib-i bend 3/VI)
	'ışk denizi (301/6)	'Aşk leşkeri (G 84/6)

Aşkın soyut bir kavram olması, bu kavramı somut bir şekilde anlatabilmek için çeşitli somut kavramlara benzetilmesi ve bu benzetmelerin terkiplerle yapılması Yunus Emre'nin şiir dilini daha etkili kılmaktadır. Özellikle aşkın su ve ateş olarak somutlaştırılması onun ilahi aşktaki bazı halleri açıklamasına olanak sağlamıştır:

Ağaç deri dirildi kirişile bir oldı

‘İşk denizine taldı bahâne yok bu işde (Yunus Emre 301/6)

Benzer şekilde Şeyhî'nin devlet erbabına yakınlığı dolayısıyla ilahi aşkı savaş ve meydan somutlamaları üzerinden anlattığı görülmektedir. Her iki şairin terkip kullanımları karşılaştırıldığında her şairin benzetme yoluyla somutlama yaparken yaşadıkları mekâna ve sosyal çevrelerine uygun kelime seçtikleri görülmektedir.

Sînede aşk leşkери uralı kûs-ı saltanat

Âh ki yâre nâlemiz gelmedi gulgul-i ceres (Şeyhî G 84/6)

Yunus Emre, sade bir dille şiirlerini yazarken özellikle gam ile ilgili yaptığı benzetmelerde somutlaştırma terkiplerini kullanması dikkat çekmektedir. Şeyhî'nin de benzer şekilde gamı benzetilen seçtiği kullanımlarda Farsça terkipleri kullandığı her iki şairin de biri soyut biri somut kavramları birbirine benzetirken terkipleri tercih ettiği görülmektedir. Dil tercihi aynı zamanda dönemin edebi dil bilinciyle de yakında ilgilidir.

Tekke şiirinde ve klasik Türk şiirinde soyut kavramlar benzetme yoluyla somut varlıklara benzetilerek somutlaştırma terkipleri kurulmuş ve bu terkiplerle tasavvufî bazı konular anlatılmıştır. Yunus Emre ve Şeyhî'de bu şekilde soyut bir varlığın somut bir varlığa benzetildiği terkipler tespit edilmiştir. Örneğin gönül gözle görülmeyen varlığından emin olduğumuz bir kavramdır. Yunus Emre şiirinde gönlü şehre, mülke, eve, gökyüzüne ve denize benzettiği görülmekte benzer şekilde Şeyhî de gönlü şarap küpüne, şehre, gökyüzüne, bağa, tahta, kuşa ve yola benzetmektedir. Her iki şairdeki bu terkip kullanımları ve aynı benzetme örüntüsünü kullanmaları her iki şairin şiir dili ve mecaz sistemi bakımından bir takım ortaklıklarının olduğunu göstermektedir:

	YUNUS EMRE	ŞEYHÎ
GÖNÜL	gönül şarı (194/6)	gönül hummı (Msm. 1/II)
	gönül mülki (230/5)	gönül şehri (G 78/3)
	gönül evi (293/1)	Gönül göğü (G 85/1)
	Gönül evi (295/5)	gönül şehrini (G 119/3)
	gönül şehri (312/15)	gönül bâğı (G 131/3)
	gönül göği (315/19)	gönüller tahtı (G 144/6)
	gönül kal'asını (348/5)	Gönül kuşunu (G 147/5)
	gönül deryası (401/2)	gönül evi (G. 167/5)
		gönül yolu (G 172/1)

	YUNUS EMRE	ŞEYHÎ
VÜCÛD, VARLIK	vücûdum şehri (46/1)	sicill-i vücûd (K 1/7)
	vücûdum şehri (106/2)	Vücûd dâyiresi (K 3/21)
	Cismüm gemisi (365/1)	vücûd şarkın (K 3/45)
	Varlık leşkerin (135/10)	
	Varlık sarâyın (137/3)	
	varlık defterin (264/7)	

Yunus Emre ve Şeyhî'nin bazı terkiplerinin benzer olması gibi dünyaya bakışlarının da benzer olduğu görülmektedir. Şeyhî'nin Hacı Bayram Velî'ye intisabı sebebiyle onun da tasavvuf yoluna girmesi ve hem üslup olarak hem de dünyaya bakış olarak her iki şairin ortak

noktalarını artır ve bu durum iki şairin üslubuna da yansır. Şeyhî, aşağıdaki şiirinde dünyanın varlığını aşk yoluna girdikten sonra yok ettiğini ifade eder. Daha öncesinde bu düşüncüyü Yunus Emre de şiirinde işlemiş, sen ve ben gibi ayrılıkların dahi kalmadığını dünyayı ayrı bir yer gibi görmediğini dile getirmiştir. Yunus Emre de Şeyhî de şiirlerinde tüm ikiliklerden kurtulup kendi benliklerinden vazgeçtiklerini sade bir Türkçe ile ifade etmişlerdir:

Yûnus imdi sen ben iken ‘âşıklara ne sen ü ben
Yokluk durur anı sevmek koyun ayruksı bakışı (Yunus Emre 360/9)

Yaralı bağırimi ger derd ile yaram kime ne
Yâre yâr olmak için câna kıyaram kime ne
Aşk yolunda cihân varlığı çün yokluktur
Varımı yoğumu ger verem ü varam kime ne (Şeyhî 164/1-2)

Yunus tarzı bir söylemin Şeyhî’de de olması onun şiirlerine de sehl-i mümteni özelliği kazandırır. Aynı zamanda yukarıdaki beyitler Şeyhî’nin üslup bakımından Yunus Emre’ye olan yakınlığını gösterir.

	YUNUS EMRE	ŞEYHÎ
PAZAR	kıyâmet bâzârında (17/8)	bâzâr-ı servi (K 7/16)
	‘ışk bâzârına (93/3)	aşk bâzârın (K 9/17)
	‘İşk bâzârıdır (113/5)	ruh bâzârı (G 72/4)
	Dîn ü millet bâzârın (143/5)	Bâzâr-ı himmetin (Msm. 1/VI)
	kıyâmet bâzârında (317/8)	

Bu dünyânun meseli bir ulu şâra benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tîz bâzâra benzer (Yunus Emre 69/1)

Bizüm bâzârumuzda yokluk alur müşteri
Çün iş böyle harîdâr varını yağmâya virdük (Yunus Emre 143/4)

Aşk bazârında sevdâ-yı gamındır bir meta
Kim dü-‘âlem derdinin sermâye-i dermanıdır (Şeyhî K 9/17)

Yukarıdaki beyitler, her iki şairin dil ve dünya görüşü bakımından birbirine yakınlığını göstermektedir. Her iki şairin farklı yüzyıllarda yaşadığı düşünülse de yukarıdaki beyit ve terkip örneklerinden hareketle şairlerin zannedildiği kadar yüzyıllarının uzak olmadığı da düşünülmektedir. Bu konuda Fatih Köksal, Yunus Emre’yle aynı yüzyılda yaşadığı düşünülen Hacı Bektaş Velî’nin yaşadığı yüzyılın tahmin edildiği gibi XIII. yüzyıl değil XIV. yüzyılın ilk yarısı olabileceği yönünde belgeler sunmaktadır; ancak bu konunun tam olarak netleşmediğini de makalesinde belirtmektedir (2021). Bu bilginin Hacı Bektaş Velî’nin çağdaşı olan şairler için de göz önünde bulundurulmasını ve konu üzerinde çalışılmasını gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Yunus Emre ve Şeyhî Divanı'ndaki terkipler, art zamanlı dil incelemesi bağlamında incelenmiştir. Yunus Emre ve Şeyhî Divanı'ndaki terkiplerin kullanımı üzerine yapılan inceleme sonucunda Şeyhî'nin İran'a giderek Fars kültürünü ve dilini yakından tanınmasına rağmen kullandığı terkiplerde Yunus Emre'ye yakın olduğu, daha çok Farsça terkipler yerine Türkçe terkipleri tercih ettiği görülmüştür. Bu çalışma sonucunda her iki şairin kullandığı terkipler büyük oranda benzer iken bir şairin Türkçe terkip kullanması diğer şairin Farsça terkip kullanması onların aynı muhayyileyi farklı dil bilgisi kurallarıyla anlattıklarını gösterir niteliktedir. Bu tercih, dil kullanımından çok aruz veznine uygun şiir yazabilme gayretiyle açıklanabilir. Her iki şairin soyut olan kavramları anlatma bakımından da birbirine benzer terkipleri kullandıkları tespit edilmiştir. XIII. yüzyılda ve XV. yüzyılda yaşayan şairlerin şiirlerinde mekâna bağlı bir değişimden daha ziyade zamanın ruhuna ve devletin gelişimine bağlı bir değişimin olduğu görülmüştür. Özellikle Yunus Emre ve Şeyhî'nin tasavvufî dünya görüşünün olmasının onların farklı zamanlarda yaşamış olsalar da aynı düşünceleri ve duyguları benzer şekilde ifade etmelerinde etkili olmuştur. Ancak bu benzerliklerin yalnızca ortak düşünce dünyası ile açıklanamayacağı her iki şairin de aynı zamanın ruhuna ve dil bilince sahip olması ile açıklanmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Bu inceleme sırasında divanlardan seçilen terkipler, sistematik örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Çalışma bir bildirinin çalışma takvimine ve sınırlılıklarına uyacak şekilde hazırlandığından divanlar kavram bakımından incelenirken sınırlama yapılmazken, manzumelerde kullanılan tüm terkipler incelenirken ve tablo halinde karşılaştırılırken örnekler beş gazelle sınırlı tutulmuştur. Burada elde edilen veriler birer öz niteliğinde olup bu alanla ilgilenen araştırmacıların benzer yaklaşımla klasik Türk edebiyatı ürünlerini geniş kapsamlı edebî dil kullanımı bakımından incelemeye tabi tutması önerilmektedir.

Kaynakça / References

- Ahanov, K. (2013). *Dil bilimin esasları*. (Akt.) Murat Ceritoğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akay, H. (1996). Şiir dili ve türk şiir dilinde leke. *İlmî Araştırmalar: Dil, edebiyat, tarih incelemeleri*. S. 3, ss. 7-18.
- Akay, R. (2007). Dil değişiminin dilsel ve toplumsal nedenleri. *Uluslararası insan bilimleri dergisi*. Cilt:4. S:1. ss. 1-17.
- Aksan, D. (1982). *Dil bilim ve Türkçe yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dil bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî divânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Develi, H. (2006). *Osmanlı'nın dili*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- İsen, M. Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M., Macit, M., Horata, O., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H. (2003). *Eski Türk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kabaklı, A. (2008). *Divan edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Köksal, F. (2021). Hacı Bektaş Veli'nin ölüm tarihi hakkında. *Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli araştırma dergisi*. S. 98, ss. 11-40.

- Okuyucu, C. (2010). *Divan edebiyatı estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pekolcay, N. (2002). *İslami Türk edebiyatı*. Ankara: Kitabevi Yayınları.
- Saraç, M.A. Y. (2008). *Osmanlı'nın şiiri*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Tatçı, M. (2020). *Yûnus Emre dîvânı*. İstanbul: H Yayınları.
- Toklu, M. O. (2015). *Dil bilime giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üst, S. (2014). Dil bilimsel inceleme yöntemleri ve klâsik Türk edebiyatı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/2, ss. 125-146.